

Олександр Мартиненко

**7-ма винищувальна ескадрилья ім. Тадеуша Косцюшка у
Білій Церкві в 1920 році**

7-ма ескадрилья ім. Тадеуша Косцюшка була створена до офіційної дати здобуття Польщею незалежності. Формування почалось 7 листопада 1918 р. на базі колишньої Австрійської школи льотчиків на Раковицькому (пол. Rakowicki) аеродромі у Кракові. Підрозділ, який отримав назву *III-й бойовий загін*, почав використовуватись з літаків, які залишились від австро-угорських ВПС. Але вже 25 листопада 1918 р. підрозділ перебазовано до Львову, де він увійшов до складу Львівського авіаційного загону капітана Бастира (пол. Bastyra) та отримав нову назву – *III-я авіаційна група*, яка розташувалась на літовищі Левандівка (пол. Lewandówka) під Львовом. Ескадрилья літала на літаках різного типу. Офіційно вважається, що першим командиром ескадрильї був капітан Кароль Стельмах, але насправді був капітан-пілот Камілло Періні.

1 грудня 1918 р., у процесі уніфікації нумерації польських ВПС, підрозділ отримав новий номер та став називатися *7-й авіаційний загін*. З січня 1919 р. ескадрильєю командував поручик Єжи Борејша (пол. Jerzy Borejsza), та після його аварії з 7 квітня 1919 р. – поручик Стефан-Станіслав Стец.

Ескадрилья інтенсивно використовувалася. Під час групового польоту над територією України 14 травня 1919 р. загинув екіпаж у складі пілота-підпоручика Зігмунта Костжевського (пол. Zygmunt Kostrzewski) та поручика-спостерігача Мечислава Мотилевського (пол. Mieczysław Motylewski).

В лютому 1919 р. група складалася з чотирьох літаків таких типів:

- “Oeffag”³¹;
- “Uffag”³² та двох “BFW C.XVIII”.

³¹ Австрійська фірма “Oesterreichische Flugzeugfabrik A.G” (скорочено – “Oeffag”).

У травні 1919 р. група мала вже 7 літаків: 3 винищувачі-розвідники “Фоккер D.VIII”³³, 3 – “Ганс Бранденбург” (нім. Hans-Brandenburg) та один – “LVG C.V”³⁴.

3 червня 1919 р. ескадрилья неофіційно отримала особливий статус. За ініціативою Стеца авіазагін став винищувальною ескадрильєю та зібрав під своє “крило” усі літаки-винищувачі і найкращих пілотів. Зокрема Мечислава Гарштка (пол. Mieczysław Garsztka), який невдовзі випадково загинув.

В серпні 1919 р. ескадрилья отримала 12 новеньких винищувачів “Albatros D.III”³⁵.

Після завершення Першої світової війни, а відтак припинення бойових дій на території України, 20 вересня 1919 р. ескадрилья перейшла у підпорядкування Резерву Головного командування Республіки Польщі, здійснивши 197 бойових вильотів.

У жовтні 1919 р. на короткий час командування перебрав на себе Людомил Райський Проте, дійсно особливим підрозділ став з моменту поповнення його американськими добровольцями, серед яких були не лише льотчики, але навіть техніки. Їх завербували за безпосередньої участі Меріана Купера та Седрика Фаунтлероя. Кожен з американських пілотів був не просто добровольцем, а якщо не асом, то льотчиком з багатим досвідом, про що свідчать їхні біографії...

Майор *Седрик Еррол Фаунт-ле-Рой* (англ. Cedric Errol Faunt-Le-Roy) під час служби у Польщі своє прізвище писав разом (англ. Fauntleroy). Нащадок гугенотів – виходців з Франції. Народився 22.12.1891 р. у штаті Міссісіпі. За фахом був інженером. У лютому 1916 р. прибув до Франції, де пройшов

³² UFAG у Будапешті – філія фірми “Ханза-Бранденбург”.

³³ Або з індексом E.V.

³⁴ Двомісна модифікація розвідника, розробленого німецькою фірмою “Luftverkehrs GmbH (L.V.G.)”.

³⁵ Випускались на авіа заводі “OstDeutsch Albatros Werke” (OAW).

льотну підготовку у навчальному центрі Іссуден³⁶. Брав участь у повітряних боях на французькому фронті. Здійснив 300 бойових вилетів. У 1918 р. за півроку закінчив інженерно-офіцерську школу в Аворі³⁷. Розпочав службу як офіцер-інженер на посаді начальника приймальної комісії з оцінки обладнання армії США. 2 серпня 1919 р. почав службу у польських ВПС. 18 жовтня 1919 р. був призначений командиром 7-ї ескадрильї “Косцюшко” (пол. “Kościuszko”), з 10 серпня 1921 р. – командувач військово-повітряної групи (III Крило ВПС), одночасно став головою 6-ї Армії ВПС Польщі. Був поранений у районі Луцька. Після повернення до США працював у комерційній авіації. Помер у 1963 році.

Капітан *Меріан Колдуелл Купер* (англ. Merian C. Cooper). Народився 24 жовтня 1893 р. в Джексонвіллі штат Флорида. В 1912 р. вступив до морської академії, яку покинув. Потім працював журналістом. У 1917 р. закінчив курси військових льотчиків у Нью-Йорку та пройшов перепідготовку у Іссудені. У складі Американського експедиційного корпусу брав участь у Першій світовій війні. Після того, як його літак було збито, потрапив до німецького полону. Після звільнення з серпня 1919 р. служив у 7-й ескадрильї “Косцюшко” польських ВПС. 26 липня 1920 р. потрапив до більшовицького полону, в якому провів 9 місяців. Утік з третьої спроби. У 1930 р. був одним із засновників компанії “Pan American Airways”. Захопився кінематографом. Зняв декілька документально-ігрових стрічок, але відомим його зробив знятий у 1933 р. блокбастер “Кінг-Конг”. Під час Другої світової війни у званні полковника служив в Індії, Китаї, Бірмі на посаді відповідального за повітряне забезпечення. У 1943–1945 рр. працював у штабі ВПС на Тихому океані. Помер 21.04.1973 року.

³⁶ Фр. Issoudon (Issoudun) – місто у французькому департаменті Ендр (фр. Indre).

³⁷ Фр. Avord – містечко за 210 км на південь від Парижу.

XXI Краснавічкі чітання імені о. Петра Лебедінцева

Капітан *Едмунд Корсі* (англ. Edmund C. Corsi) – народився 10.11.1897 року. Під час Першої світової війни до 1916 р. був шофером “швидкої”. Проходив навчання у льотній школі у містечку Авор. Під час польоту на літаку “Spad VII” був підбитий при спробі знищити ворожу повітряну кулю. Був госпіталізований. Служив у ВПС Польщі з вересня 1919 р. до вересня 1920 року. Помер у 1971 році.

Капітан *Артур Келлі* (англ. Arthur H. Kelly) народився у 1890 р. у Річмонді, штат Вірджинія. За фахом гірський інженер. Воював у 96-й бомбардувальній ескадрильї у Франції. Мав досвід роботи штурмана, спостерігача, бомбардира. 26.08.1919 р. у Парижі підписав контракт на службу у польських ВПС. Під час служби у 7-й ескадрильї був у ланці капітана Меріана Купера. 15.07.1920 р. під час польоту з екіпажем з 21-ої ескадрильї як спостерігач разом з пілотом лейтенантом Станіславом Скажинським (Stanisław Skarzyński) був збитий біля села Зверівці (пол. Zwierowce). Похований на Личаківському кладовищі у Львові.

Капітан *Джон Стенлі МакКаллум* (англ. John Stanley McCallum) народився у 1890 р. у Детройті. Прибув до польських ВПС 13 серпня 1920 року.

Лейтенант *Джордж Марті Кроуфорд* (англ. George Marter Crawford) народився у 1896 р. в Брістолі, штат Пенсільванія. За фахом був гірським інженером. Після попередньої підготовки його направили до містечка Мінеола (Minneola) штат Техас для проходження льотної підготовки, а потім до Франції. До направлення у військовий підрозділ він, так само як Купер та Фаунтлерой, пройшов перепідготовку у Іссудені. З 1 листопада 1917 р. до 1 січня 1918 р. він був льотчиком 1-ї ескадрильї та 20-ї бомбардувальної ескадрильї. 12 вересня 1918 р. під час розвідувального польоту був збитий та заарештований. Після повернення з полону з 1 грудня 1918 р. до кінця грудня 1919 р. він працював з Американською військовою місією в країнах Балтії. З 1.09.1919 р. служив у ВПС Польщі у 7-й ескадрильї як пілот та з

XXI Красназавчі читання імені о. Петра Лебединцева

серпня 1920 р. – як командир. У травні 1921 р. йому було присвоєно звання майора.

Лейтенант *Карл Кларк* (англ. Carl H. Clark) народився 19.08.1886 р. у Канзасі. 2.08.1917 р. він вступив до великобританської армії, де закінчив 21-денний курс польотів. З 1.04.1918 р. пілот Британських королівських ВПС.

Лейтенант *Кеннет О. Шрюсбері* (англ. Kenneth O. Shrewsbury) народився у Східній Вірджинії. Юрист, закінчив Гарвард. Як офіцер ВПС переправляв літаки з Великобританії до Франції. Служив у ВПС Польщі з вересня 1919 р. до червня 1920 року. Повернувся до США за родинними обставинами.

Лейтенант *Едвін Лоуренс Нобль* (англ. Edwin Lawrence Noble) – народився у Бостоні, був інженером. З 1917 р. у ВПС США. Служив у ВПС Польщі з 1.09.1919 р. до травня 1920 року. Поранений 26.04.1920 р., був відправлений до американського шпиталю у Парижі. Наказом польського військового міністра (№ 1232 від 23.09.1920 р.) йому було присвоєно звання капітана.

Лейтенант *Еліот Вільям Чес* (англ. Elliott William Chess) народився 25.12.1899 р. у Мексиці. Закінчив школу права у Гарварді. У січні–листопаді 1917 р. навчався у льотній школі у Торонто. У березні 1918 р. прибув до Великобританії, а звідти до Франції, де здійснив 60 бойових вильотів. Служив у ВПС Польщі з 1.09.1919 р. і до кінця бойових дій у 7-й ескадрильї.

Лейтенант *Едмунд Пайк Грейвз* (англ. Edmund Pike Graves) – народився у 1891 р. у Ньюберипорті штат Масачусетс (Newburyport, Massachusetts). У 1913 р. він, як і Чес, закінчив школу права у Гарварді. Потім приєднався до Королівського авіаційного корпусу та отримав знак пілота у Канаді. Він відвідував групу навчання у школі Повітряної стрільби Форт-Уерт, Техас. На початку 1918 р. став інструктором з вищого пілотажу у новоствореній Спеціальній льотній школі у Торонто. Прибув до 7-ї ескадрильї 12.10.1919 року. Під час святкування першої річниці визволення Львову (22.11.1919 р.), виконуючи фігуру вищого пілотажу, пілот втратив керування та загинув

(на його Oeffag DHL розірвалася тканина на крилі). Був похований на Личаківському кладовищі 25.11.1919 року.

Лейтенант *Хамон Чадборн Рорісон* (англ. *Hamton Chadbourn Rogison*) закінчив льотне училище у Мінеола (англ. *Minneapolis*, штат Техас). У лютому 1918 р. він пройшов курс у Центрі підготовки льотчиків-інструкторів у Іссудені, який також включав нічні польоти. Працював льотчиком-випробувачем (200 годин нальоту). З 22.10.1918 р. він служив у 22-й ескадрильї. До 3.11.1918 р. на його рахунку були три офіційні перемоги. Загальний наліт становив 330 годин. Капітан запасу. Служив у 7-й ескадрильї ВПС Польщі. 29.11.1919 р. прибув замість лейтенанта Гревза. 16 травня 1920 р., після того, як його літак було пошкоджено зенітним вогнем, змушений був приземлитися. Пройшов 45 км пішки, щоб доставити відомості, здобуті під час розвідувального польоту. 10.08.1920 р. йому було присвоєно звання капітана. Звільнений з Польських ВПС за власним бажанням.

Американські льотчики прибули за ініціативою генерала Тадеуша Розвадовського (пол. *Tadeusz Rozwadowski*), який на той час був головою Польської військової місії у Парижі. В цьому питанні його підтримував американський генерал Джон Першинг (*John Pershing*). Створена ескадрилья мала стати частиною великого формування, яке планувалось назвати *Американським легіоном*. З середини жовтня 1919 р. в ескадрильї спочатку служило вісім американських пілотів, які становили ядро підрозділу. Взагалі в ескадрильї служив 21 американець (20 пілотів і один спостерігач) та декілька польських льотчиків (Людвік Ідзіковський, Людомил Райський, Олександр Сеньковський, Владислав Конопка, Єжи Вебер). З листопада 1919 р. командування ескадрильою прийняв Седрик Фаунтлерой, а його заступником став Меріан Купер. Приблизно в той час виникла емблема підрозділу, яку вигадав Елліот Чес. За свідченнями одного із очевидців того часу, ескіз емблеми був намальований на меню готелю "George" у Львові. На емблемі була зображена краківська "rogatówka", яку носив Косцюшко, та дві

схрещені коси, як символ селян, які боролись разом з Косцюшком, на фоні прапору США. Емблема збереглася та використовується дотепер у польській авіації (у 303 ескадрильї).

31 грудня 1919 р. з'єднання отримало назву *7-ма винищувальна ескадрилья ім. Тадеуша Косцюшка*. Польські дослідники вважають, що під час бойових дій проявити себе як винищувальний підрозділ вона так і не змогла через відсутність зіткнень з літаками "советів". Проте добре показала себе як підрозділ для розвідки та нальотів на наземні цілі. На початку 1920 р. пілоти підтримували зв'язок між Львовом та Тернополем. В подальшому планувалося, з прибуттям з Парижу нових волонтерів-американців, розширити підрозділ та створити Польсько-американську групу ВПС, до якої окрім ескадрильї "Косцюшко" увійшла б ще новостворена ескадрилья "Пуласький". Цю думку висловили автори книги "Ескадрилья Косцюшко" Томаш Ж. Копанський і Зигмунт Козак та підтримав Є. Чернецький. Проте, у книзі Януша Чека "Косцюшко, ми тут!" була висунута думка, що ескадрильї "Пуласький" не існувало. Так, були пілоти, які начебто почали служити у цій ескадрильї. Була інформація, що ескадрилья спочатку налічувала три літаки, що до задач ескадрильї входить підтримка зв'язку між Львовом та Тернополем та що її функції будуть розширені у процесі прибуття нових американських волонтерів. Тим часом сам Чек наводить такі факти:

"Підтвердженням цьому є той факт, що Падеревський погодився зусиллями Пауля Баєра (англ. Paul Baer), офіцера запасу Армії США, організувати ще одну ескадрилью та повернутися до ідеї добровольчого легіону влітку 1920 р., під час самої гострої кризи у польсько-більшовицькій війні".

Дійсно, існували літаки, що мали розфарбований у червоний колір ніс. Саме таке забарвлення повинні були мати літаки, що належали б до ланки чи ескадрильї "Пуласький". Командиром підрозділу було призначено Меріана Купера. У листі від 1.11.1919 р. заступник військового міністра у Варшаві писав про підготовку проекту, який отримав назву Польсько-

американської військово-повітряної групи. До цієї групи мали входиці ескадрильї “Косцюшко” та “Пуласький”. Ця інформація була надрукована у газеті “Нью-Йорк Таймс”. У звіті III-е відділення Головного командування Польщі від 31.10.1920 р. заявило, що у Франції нова ескадрилья була сформована з американських льотчиків-добровольців і ця група буде називатись “Пуласький”. Проте автор також наголошує, що немає жодних документів, конгрес США не дав ані грошей, ані згоди на створення ескадрильї “Пуласький”. З’ясувалося, що ці заяви були зроблені польською пресою з метою пропаганди та на підтримку бойового духу польських солдат як у самих США, так і на теренах Польщі.

На мою думку, саме це пояснює чому 7-ма ескадрилья була так не схожа на всі інші ескадрильї ВПС Польщі. У той час, як звичайна ескадрилья мала 9 літаків, 10 пілотів і до 80 осіб технічного складу, 7-ма ескадрилья мала 13 літаків, 12 пілотів, 2 навігаторів (спостерігачів), 31 механіка. Три авто, гужовий транспорт та... потяг з вагонами (штабний, медичний, ремонтний) цього підрозділу був підпорядкований 3-му Технічному парку. Загальна кількість людей у з’єднанні сягала 200 осіб.

2 травня Фаунтлерой повернувся з Варшави та прийняв під своє командування підрозділ, яким тимчасово керував Купер як його заступник. У той же час почались розвідувальні польоти над Білою Церквою.

2 травня. Шрюсбері ввечері здійснив розвідувальний політ над Білою Церквою, мета якого полягала у з’ясуванні, ким зайняте місто, та пошуку місця для нової злітно-посадкової смуги.

3 травня. Корсі, Кларк, Сеньковський вилетіли з аеродрому Полонне до Бердичева з метою розвідки. Після обіду Кларк провів розвідку в районі Сквири. Під час виконання цього завдання пілот також помітив велику колонну польської кавалерії, яка рухалась зі Сквири у напрямку Білої Церкви. З’ясувати чи зайняте місто більшовиками Кларку не вдалося, як і Фаунтлерою, який літав

після нього. Пiсля прыземлення на аэрадромі Липовець³⁸, де перебувало польскае камандуванне, вiн даповiв, што Бiла Цэрква вжэ зайнята польскімі вiйскамі.

4 травня. Рорісону поставлена задача правесці развiдку в раёнi Бiлоi Цэрквы. Внаслiдок поганой погоды (дошч, туман) пiлот зробiв вiмушэне прыземлення поблiзу сёла Паволоч³⁹, схавав лiтак у сараi та пераховуваўся у мiсцевага свiцэнiка.

7 травня. Пiсля кiлькадэнаi перервы у зв'язку з поганой погодай эскадрiлья поновiла польоты. Лейтэнант Вебер атрымаў паранення абличча вiд зенiтнага вогню, які вёлі в раёнi сёла Острыкi⁴⁰. Змушэны быў прыземліцца на занятых ворагом тэрах та самотужкi дiстаўся польскіх пазыцii, дэ лiкар 26-го пiхотнага полку парадыў ёму госпіталiзацiю.

8 травня. Фаунтлерой разам з Конопкаю прыземліліся у Бiлiй Цэрквi з мэтай вiдшукаць новае мiсце для базавання эскадрiльi. На мою думку, вонi выбралi Курсовае поле, на якому в той час быў iподром та майданчык для вiязду коней. На ньому була мжэглiвiсть встанавіць дэа “Bessoneau”⁴¹. Зараз на цьому мiстi пролягае вулiца Курсова. На карысць цьогэ твэрджэння вказуе блiзкэ знаходжэння казарм⁴², а галавне – поруч праходіць залiзныця. Тым часам вiдомо, што эскадрiлья мала у пiдпарадкаванні потяг. Пэза тым залiзныця гарантувала швiдке пересування.

9 травня. За наказам Фаунтлероя эскадрiлья у павному складi перабазувалася дэ Бiлоi Цэрквы. Рорісон прывiв бойовы вiлiт, пiд час якога куля влучыла у рукав яго курткi. Сеньковскы вiлетiв з аэрадрому Полонне дэ Бiлоi Цэрквы.

10 травня. Кроуфорд та Сеньковскы вiлетiлі з мэтай развiдки та патрулювання вiдрiзку рiчки Рось мiж Каневам та

³⁸ Вiннiцка обл.

³⁹ Напэвно йдэцца про Паволоч у Жытомырскiй обл.

⁴⁰ Бiлоцэркiвскы раён.

⁴¹ Скорочэна назва французькага збiрнага ангара.

⁴² Вiйскавы майданчык № 1 на бул. 50-рiччя Перэмогы.

Черкасами та до району Сміли. Сеньковський, відчувши себе зле, повернувся до бази. Розвідку продовжив Кроуфорд, який встановив, що залізничний міст поблизу Канева було зруйновано, а в Черкасах – був діючим. Наступними злетіли Корсі та Кларк, які в районі населених пунктів Медвин, Майданівка⁴³, Звенигородка⁴⁴ обстріляли невеличкі загони червоної кавалерії. На майдані Звенигородки обстріляли великий загін рекрутів, які були без командирів.

Щодо потоплення одного з семи більшовицьких пароплавів, що перевозили війська в районі Черкас, дані різняться. За джерелами Томаша Ж. Копанського та Зигмунта Козака, це був Фаунтлерой на літаку Кроуфорда, а за словами Януша Чека, – відзначився Кроуфорд. Останній автор більш докладніше описує цю подію: *“10 травня 1920 р. Кроуфорд, піддаючись сильному вогню зенітних кулеметів, зміг потопити найбільший з семи більшовицьких суден на річці Дніпро у районі Черкас. Своім вогнем Кроуфорд підпалив вороже судно. На зворотному шляху, коли закінчилось пальне, він 15 км не дотягнув до бази та здійснив вимушене приземлення. Але зміг вчасно доставити точну інформацію до штабу...”*.

11 травня. Після повернення з завдання Кроуфорд подав доповідь до штабу у Білій Церкві. Рорісон та Сеньковський здійснили розвідку у напрямку П'ятигір⁴⁵ і Володарки⁴⁶.

11–13 травня. Внаслідок поганої погоди польоти були відмінені. Цей час льотчики витратили на знайомство з місцевим населенням.

14 травня. Після обстеження місцевості та аналізу ситуації було вирішено виділити ланку на підтримку польської ескадри V-го Крила (3-тя та 16-та винищувальні ескадрильї) в операції за Київ. Фаунтлерой поставив цю задачу Куперу.

⁴³ Пол. Majdenowka – село Бородянського району Київської обл.

⁴⁴ Місто у Черкаській обл.

⁴⁵ Пол. Piatogory – село Тетіївського р-ну Київської обл.

⁴⁶ У тексті пол. Wlodarka.

15 травня відмічене двома подіями. Лейтенант Сеньковський вилетів у пошуках цілі та знайшов артилерійську батарею, яку розстріляв з кулемета. На жаль, його кулемет виявився несправним, через що він прострелив собі гвинта у двох місцях. Рорісон під час польоту напав на кулеметне гніздо. Більшовицькі кулі пошкодили головний паливний бак його літака і він змушений був приземлитися за 2 км від Корсуня⁴⁷.

16 травня. Після неповернення Рорісона у відведений час, Кроуфорд відправився на пошуки, які виявились безрезультатними. Тим часом "малюк Роррі", не знаючи ані місцевості, ані місцевої мови, пройшов 45 км і зміг вийти до польської кавалерії. Залишений літак було відновлено.

17 травня. Вебер, Кларк, Корсі на чолі з Купером вилетіли до Пост-Волинського аеродрому у Києві. Там ланка Купера перебувала майже три тижні. Відбулося вимушене приземлення Корсі за межами свого аеродрому. Рорісон та Купер вилетіли на його пошуки. Того ж дня їм вдалося натрапити на слід Корсі. Наступного дня літак та льотчик вже були у Білій Церкві.

18–19 травня. Кроуфорд проводив розвідку в районі міста Сквир. Під час свого другого вильоту він через відсутність набоїв, на брючному польоті, імітуючи атаку, розігнав загін (250 червоних кавалеристів) у районі міста Корсунь. Пошкодив кулеметний пост, який обстрілював польський ешелон. Сеньковський здійснив розвідку в напрямку міста Умань⁴⁸. Кроуфорд здійснив наліт на Смілу⁴⁹.

20 травня. Кларк, Вебер та Сеньковський злетіли у 7:30 ранку. Кларк та Вебер пізніше зробили ще по одному польоту. Кроуфорд літав у бік Черкас, де західніше Корсуня-Шевченківського на шляху напав на більшовицьку піхоту. Фаунтлерой в районі міста Медвин виявив піхотну дивізію,

⁴⁷ Пол. Korsun – зараз м. Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.

⁴⁸ Згідно з книгою Копанського та Козака.

⁴⁹ У тексті книги Януша Чека – "Ewiella".

XXI Краєзнавчі читання імені о. Петра Лебединцева

кінноту та артилерію. Він витратив 250 набоїв та після повернення до Білої Церкви виявив, що куля потрапила у масляний бак.

21 травня. Через погані погодні умови та брак палива лише Вебер та Кларк літали до Києва з наказами та доповідями.

22 травня. Відмінені усі польоти через брак палива.

23 травня. Вебер злетів з Києва на обстріл Медвина. Польот тривав 100 хвилин.

24 травня. Лейтенант Сеньковський літав на розвідку та обстріл до Канева, Кроуфорд – до Ставище⁵⁰ та далі на 80 км до Тального⁵¹. Вебер, Шрюсбері та Кларк вилетіли з Києва. Це був останній день відносної стабільності на фронті.

25 травня. Вебер провів у повітрі 45 хвилин. Кроуфорд, злетівши у 7:15 ранку, поблизу Умані виявив загін кінної армії Будьонного (6 тис. вершників). Тоді у штабі вважали, що армія Будьонного знаходиться на 200 миль південніше. Політ тривав 2 години 55 хвилин. Літак американського пілота Мессе (?) при приземленні зіткнувся з літаком Фаунтлероя. Так ескадрилья втратила два з п'яти щойно придбаних та переправлених з Варшави італійських літаків типу "Ansaldo Balilla"⁵².

26 травня. Підвищилась інтенсивність польотів.

27 травня. Виявлена велика кількість військ (близько 20 тис.) кінармії Будьонного, яка рухалася кількома колонами до Козятина⁵³. У повітря піднято п'ять літаків. Чес атакував колону з висоти 100 метрів на відтинку Тараща-Ольшаниця⁵⁴, провівши у повітрі півтори години. Під час повернення його літак отримав 14 влучень (у нагородному листі ця подія описується 21 травня). Лейтенант Сеньковський зіткнувся з цією армією, виявивши дислокацію двох кавалерійських дивізій поблизу Христинівки⁵⁵.

⁵⁰ Пол. Stawiszczce – зараз смт у Київській обл.

⁵¹ Пол. Talnoje – зараз у Черкаській обл.

⁵² Або А.1 "Балілла".

⁵³ У Вінницькій обл.

⁵⁴ Пол. Taraszczce – зараз райцентр у Київській обл.; пол. Olszanica – у Рокитнянському р-ні Київської обл.

⁵⁵ Пол. Chrystianowka – у Черкаській обл.

Під час атаки отримав кульове поранення ноги, але зміг зберегти управління літаком та пролетів 80 км до аеродрому. Шрюсбері напав на підрозділи Будьонного, маючи бомбу та 250 набоїв. Вдруге Чес піднявся у повітря в парі з Вебером. Але літак Вебера виявився несправним, він змушений був приземлитися, отримавши поранення⁵⁶. Вебер та Сеньковський відмовились від госпіталізації, допомагали евакуйовувати техніку з аеродрому в Білій Церкві.

28 травня. Вранці Фаунтлерой, виконуючи розвідувальний політ, виявив передові зағони кінноти супротивника у декількох кілометрах від Білої Церкви. У зв'язку з цим він віддав наказ про негайну передислокацію ескадрильї. Передислокація була необхідною у зв'язку з тим, що Будьонний несподівано прорвав оборону польської кавалерії та міг перерізати шлях на захід та на північ до Києва.

Літаки, що базувалися на Білоцерківському аеродромі, передислокувались на аеродром у Фастові. Проте частина літаків, що базувалися в Києві, залишались оперативно активними.

Дії підрозділу, який перебував у Києві

28 травня. Вранці о 3:45 три екіпажі 7-ї ескадрильї, разом з 3-ю та 16-ю

ескадрильями, не знайшовши військ супротивника поблизу с. Витачів⁵⁷, повернули до Ржищева, де Корсі і Кларк на пристані знищили декілька підрозділів морської піхоти, один човен та баржу, а монітор змусити сісти на міліну.

29 травня. Обстріл Ржищева, під час якого загинула велика кількість солдат. Ці дії змусили більшовицьке командування відмовитись від захоплення Києва з півдня та розпочати активні дії з півночі.

⁵⁶ Згідно з книгою Копанського і Козака Вебер не долетів до базового літовища, але був врятований.

⁵⁷ Пол. Witaszow – в Обухівському р-ні Київської обл.

1 червня. Корсі та Купер виявили будівництво переправи через Дніпро. Також в експедиції брали участь “Bregnet”⁵⁸ ескадрильї майора Коссовського для знищення важкої артилерії більшовиків на Димерському плацдармі⁵⁹. Корсі знищив панцерний паротяг поблизу Борисполя⁶⁰.

2 червня. Купер, супроводжуючи ескадрилью Коссовського над Дніпром, натрапив на флотилію – чотири пароплави й один монітор з військом. Знищено три, пошкоджено один пароплав.

Це була остання операція підрозділу ескадрильї “Косцюшко” під час базування у Києві. Було б не вірним залишити без згадки противників американських добровольців, хоча польські дослідники ескадрильї “Косцюшко” ухилились від висвітлення цього питання. Проте, три згадки про напруженість тих подій у своїх книжках вони залишили... Йдеться про бомбардування 8 травня Пост-Волинського аеродрому більшовицьким льотчиком з 21-го авіаполку, збільшення інтенсивності польотів 26 травня та швидка зміна подій 28 травня у Білій Церкві.

Ось що про це відомо з інших джерел: “...вскоре конница Буденного внезапно прорвала фронт под Киевом и начала свой знаменитый рейд по вражеским тылам. Когда над Белой Церковью нависла угроза захвата, выяснилось, что почти все “Баллилы” пребывают в нелетном состоянии. В городе царил паника, и транспорт для эвакуации найти не удалось. Американцы на исправных машинах спешно вылетели в Львов⁶¹. Всё остальное поляки решили сжечь, но даже этого они сделать до конца не успели. Красноармейцам достались два почти неповрежденных истребителя. На одном из них после ремонта летал прославленный советский летчик-ас А. Д. Ширинкин”.

⁵⁸ Тип французького бомбардувальника.

⁵⁹ Пол. Dumirki – мабуть, теперішнє смт Димер Вишгородського р-ну Київської обл.

⁶⁰ Пол. Wogyslaw – можливо, м. Бориспіль Київської обл.

⁶¹ Це твердження, напевно, є помилковим.

Є припущення, що ескадрилья “Косцюшко”, яка в Білій Церкві вже втратила два літаки, у Фастові через швидке просуванням “червоних” за дві доби залишила усі набої та паливо, а в Козятині, після нічного прориву фронту армією Будьонного, ледве не потрапила в оточення.

Важко судити, адже з часу тих подій минуло майже сто років. Кожна навіть невійськова людина розуміє, що війна – це хаос. А тому факти можуть бути суперечливими.

Цікаві факти:

– за кожен “голова” льотчиків з ескадрильї “Косцюшко” Будьонним була оголошена винагорода у 500 тис. карбованців;

– у складі ескадрильї “Косцюшко” механіком служив один афроамериканець на ім'я Джек Біс;

– Купер вносив пропозицію боронити Київ та пропонував свою допомогу, але ця ідея не знайшла підтримки;

– літак “Ansaldo Valilla” отримав назву на честь хлопчика, який став національним героєм Італії;

– пілот Кеннет М. Мюррей воював на літаку, придбаному за власні гроші;

– майор Фаунтлерой, проводячи 31.05.1920 р. о 16:00 розвідувальний політ, побачив на перегоні між станціями Рось⁶² та Зарудинці⁶³ за 80 км від Білої Церкви як більшовицький загін закладав вибухівку під залізничну колію, якою невдовзі мав їхати потяг з військом. Інтенсивно маневруючи перед потягом та знаками попереджаючи про засідку, змусив його зупинитись, так було врятований 19-й піхотний полк. Саме за це Фаунтлерой був нагороджений орденом “Virtuti Militari”;

– усі офіцери були нагороджені “Krzyżem Walecznych”⁶⁴ та орденом “Virtuti Militari”⁶⁵; останній, окрім грошової премії та

⁶² Неподалік від села Гопчіця Погребищенського р-ну Вінницької обл.

⁶³ У Ружинському р-ні Житомирської обл.

⁶⁴ “Хрест за відвагу” з двома планками, затверджений Державною радою оборони Польщі 11.08.1920 р.

⁶⁵ “Virtuti Militari” – орден військової мужності; був створений як відзнака за битву з російською армією поблизу с. Зельва у 1792 р. (пол. Zielerice, білорус

інших привілеїв, надавав право на володіння земельними ділянками, від яких усі американські добровольці відмовились; на цій землі було побудовано військовий шпиталь для польських солдат.

– Олексій Дмитрович Ширінкін був командиром 1-ї ескадрильї, яка базувалась на аеродромі Славне під Борисовим⁶⁶; саме з його групи 1.05.1920 р. пілот, підполковник Петро Абаканович викрав літак та сів у Жодіно – місці дислокації польських військ; це був єдиний випадок викрадення літака у “червоних” за весь період польсько-українсько-радянської війни; того ж дня літак Ширінкіна зазнав аварії, а 14 травня він був збитий пілотами ескадрильї “Косцюшко”.

Командири та офіцери 7-ї ескадрильї

№	Звання	Особа	Дати служби
Командири			
1.	Капітан-пілот	Камілло Періні (Camillo Perini)	?
2.	Капітан-спостерігач	Кароль Стельмах (Karol Stelmach)	XI.1918– I.1919
3.	Поручик-пілот	Єжи Борејша (Jerzy Borejsza)	I–IV. 1919
4.	Поручик-пілот	Стефан-Станіслав Стец (Stefan Stec)	IV–X. 1919
5.	Поручик-пілот	Людомил Райський (Ludomił Rayski)	X.1919
6.	Майор-пілот	Седрік Фаунтлерой чи Фаун-Ле-Рой (Cedric Fauntleroy)	XI.1919– VI.1920
7.	Капітан-пілот	Меріан Купер (Merian Cooper)	VI–VII. 1920
8.	Капітан-пілот	Джордж Мартер Кроуфорд (George Marter Crawford)	з VIII. 1920

Зэльва – смт у Гродненській обл. Білорусі); серед перших нагороджених були генерал Тадеуш Косцюшко та князь Юзеф Понятовський.

⁶⁶ У Мінській обл. Білорусі.

XXI Краснавічы чітаньня імені о. Петра Лебедінцева

9.	Капітан-пілот	Теофіл Дзяма (Teofil Dziama)	VIII.1922–23
Офіцеры			
1.	Капітан-пілот	Джон Стэнлі Маккалум (John Stanley MacCallum)	
2.	капітан-пілот	Артур Келлі (Arthur H. Kelly)	загінуў 15.VII. 1920
3.	Капітан-пілот	Едмонд Пайк Грэйвс (Edmund Pike Graves)	загінуў 22.XI. 1919
4.	Капітан	Едвард Корсі (Edward Corsi)	
5.	Лейтенант	Еліот Вільям Чэс (Elliot William Chess)	
6.	Лейтенант?	Кеннет Малькольм Мюррей (Kenneth Malcolm Murray)	
7.	Лейтенант-пілот	Кеннет Шрюсбері (Kenneth O. Shrewsbury)	
8.	Лейтенант-пілот	Карл Кларк (Carl Clark)	
9.	Лейтенант-пілот	Хамон Чадборн Рорісон (Harmon Chadbourn Rorison)	
10.	Лейтенант-пілот	Джон Інгліш Мейтленд (John Inglis Maitland)	
11.	Лейтенант-пілот	Ерал Еванс (Earl F. Evans)	
12.	Лейтенант-пілот	Томас Галік (Thomas H. Garlich)	
13.	Лейтенант-пілот	Джон Спакс (John Speaks)	
14.	Амерыкан. пілот	Месе (Messe)	?
15.	Підпоручык-пілот	Мечыслаў Гарштка (Mieczysław Garsztka)	загінуў 10.VI. 1919
16.	Підпоручык-пілот	Зыгмунт Костжэвскі (Zygmunt Kostrzewski)	загінуў 14.V. 1919
17.	Підпоручык-спостерігач	Мечыслаў Мотылевскі (Mieczysław Motylewski)	загінуў 14.V.1919

XXI Кращі читання імені о. Петра Лебединцева

18.	Лейтенант-пілот	Владислав Конопка (Władysław Konopka)	
19.	Лейтенант-пілот	Людвік Ідзіковський (Ludwik Idzikowski)	
20.	Лейтенант-пілот	Єжи-Антоній Вебер (Jerzy Antonio Weber)	
21.	Лейтенант-пілот	Олександр Сеньковський (Aleksander Seńkowski)	
22.	Сержант-пілот (plutonowy)	Станіслав Плончинський (Stanisław Płonczyński)	

Аеродроми, на яких базувалася 7-ма ескадрилья Косцюшко

№	Базування	Аеродром	Дата
1.	Львів*	Левандівка	25.11.1918–? 23.06– 13.07.1920
2.	Тернопіль	?	17.02.1919–?
3.	Почонне* ⁶⁷	?	3.04– 30.04.1920
4.	Микулинці* ⁶⁸	?	6.03– 18.03.1920
5.	Березівка (?) ⁶⁹	?	18– 20.03.1920
6.	Рівне	?	21.03.1920–?
7.	Хмельницький ⁷⁰	?	?–27.03.1920
8.	Житомир	?	27.03–поч. квітня 1920
9.	Бердичів*	?	?–7.06.1920 30.04–8.05. 1920; 7.06
10.	Біла Церква*	Курсове поле ⁷¹	8–28.05.1920

⁶⁷ У Хмельницькій обл.

⁶⁸ У Теребовлянському р-ні Тернопільської обл.

⁶⁹ Пол. Bereswica чи Beresvica.

⁷⁰ Пол. Ploskirov.

XXI Краєзнавчі читання імені о. Петра Лебединцева

11.	Київ ⁷²	Пост-Волинський ⁷³	17.05– 2.06.1920
12.	Фастів	?	28– 30.05.1920
13.	Козятин*	?	30.05–?
14.	Звягель* ⁷⁴	?	10.06.1920–?
15.	Голоби* ⁷⁵	?	13.07– 23.07.1920
16.	Устилуг* ⁷⁶	?	23.07– 3.08.1920
17.	Корчова ⁷⁷	?	3.08.1920

Примітка.* Населенні пункти, що використовувались не лише як літовища, але і як бази.

Література:

1. Cisek J. Kościuszko, We Are Here! American Pilots of the Kościuszko Squadron in Defense of Poland, 1919-1921. – North Carolina and London: McFarland&Company, Inc., Publishers Jefferson, 2002. – С. 248.
2. Kopanski T. J., Kozak Z. Kosciuszko Squadron. American Volunteers. Against the Bolshevik. – Mushroom Model Publications; Stratus. – С. 80.
3. Чернецький Є. Американські пілоти в білоцерківському небі // Тема. – 2011. – 28 липня. – С. 13.
4. <http://rrv-2008.livejournal.com/133143.html>
5. <http://maxpark.com/community/14/content/1711033>
6. <http://nytvasc2.ru/index.php?option//view&id=16&Itemid=49>
7. <http://www.airwar.ru/enc/fww1/a1.html>
8. http://pl.wikipedia.org/wiki/7_Eskadra_Myśliwska

⁷¹ На іподромі.

⁷² Загін під командуванням М. Купера.

⁷³ У Солом'янському р-ні поруч з аеропортом "Київ".

⁷⁴ Зараз м. Новоград-Волинський.

⁷⁵ Пол. Holoby – смт у Ковельському р-ні Волинської обл.

⁷⁶ Пол. Uscilug – у Волинській обл.

⁷⁷ Пол. Koczowa – у Підкарпатському воєводстві Польщі, або Корчів – село Сокальського району Львівської обл.